'बसाइँ' उपन्यासको चलचित्रीकरण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
कृष्णप्रसाद डुम्रे
२०५९/०६१
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

भदौ, २०६४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

"'बसाइँ' उपन्यासको चलचित्रीकरण' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्. ए. दोस्रो वर्षका छात्र कृष्णप्रसाद डुम्रेले मेरो निर्देशनमा रही मेहनतका साथ तयार पार्नुभएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि., नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६४/०५/

....

डा. देवीप्रसाद गौतम

(प्राध्यापक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि., कीर्तिपुर

काठमाण्डौ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

मिति : २०६४/०५/

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र **श्री कृष्णप्रसाद डुम्रे**ले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको ''बसाइँ' उपन्यासको चलचित्रीकरण' शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
१) प्रा. डा. घनश्याम उपाध्याय (विभागीय प्रमुख)	....
२) प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम (शोधनिर्देशक)	....
३) ....(बाह्य परीक्षक)	....

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले मेरा श्रद्धेय गुरुवर प्राध्यापक डा. श्री देवीप्रसाद गौतमको निर्देशनमा तयार पारेको छु । यस शोधकार्यलाई पूर्णता दिने बेलासम्म उहाँले आद्योपान्त अध्ययन गरी मलाई दिनुभएको सल्लाह, सुझाव र निर्देशनप्रति म सधैं ऋणी रहनेछु । यो शोधपत्र तयार पार्दा पर्न गएको समस्यालाई आफ्नै समस्याझै ठानेर कार्य व्यस्तताका बाबजुद पनि समय दिई आवश्यक सहयोग पुऱ्याइदिनु भएको कार्यप्रति म उहाँलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधकार्य लेखनलाई स्वीकृति प्रदान गरिदिनुहुने र समयसमयमा आवश्यक सल्लाह सुझाव दिनुहुने गुरुवर नेपाली केन्द्रीय विभागका वर्तमान विभागीय प्रमुख प्राध्यापक डा. घनश्याम उपाध्यायप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु साथै शोधकार्यका क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझाव र सहयोग प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका गुरु कृष्णहरि बरालप्रति पनि कृतज्ञताज्ञापन गर्नु मेरो कर्तव्य ठान्दछु ।

यस शोधकार्यका क्रममा मलाई विषयगत जानकारी, सल्लाह, सुझाव र स्रोतसामग्री प्रदान गर्नुहुने चलचित्र निर्देशक यादव खरेल, लक्ष्मीनाथ शर्मा, प्रकाश सायमी, तुलसी घिमिरे तथा चलचित्र समीक्षक प्रदीप भट्टराईप्रति म हार्दिक आभारी छु । बिर्सनै नहुने अर्का व्यक्ति चलचित्र 'बसाइँ' का निर्देशक सुभाष गजुरेल हुन् । वहाँले 'बसाइँ' चलचित्र हेर्ने सुअवसर जुटाई आवश्यक पटकथा, अडियो, भिडियो क्यासेट प्रदान गरिदिनु भएकोले मात्र यो शोधकार्य सम्पन्न हुनसकेको हो । फलस्वरूप वहाँप्रति म सधैं कृतज्ञ रहनेछु । बाल्यकालदेखि नै शिक्षा आर्जन गर्ने वातावरण मिलाइदिई यो स्तरसम्म पुऱ्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निभाउनुहुने पूज्यनीय मातापिता रेणुका डुम्रे र सूर्यप्रसाद डुम्रेका साथै अन्य परिवारजनको योगदानप्रति म आजीवन कृतज्ञ र ऋणी रहनेछु ।

सामग्री सङ्कलनका क्रममा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालय, मार्टिन चौतारी, नेपाल–भारत सांकृतिक पुस्तकालय, नेपाल चलचित्र विकास बोर्ड, नेपाल चलचित्र कलाकार संघ, नेपाल चलचित्र निर्देशक समाज र त्यहाँका कर्मचारीहरुका साथै अन्य सहयोगी शुभचिन्तकहरुलाई पनि हार्दिक धन्यवादका साथ सम्झिनु आवश्यक ठान्दछु ।

शोधपत्रको टङ्कणमा सहयोग गर्ने प्रिय भाइ दीपक र अनन्य मित्र श्याम श्रेष्ठलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति :– २०६४/०५/

....

कृष्णप्रसाद डुम्रे
२०५९/६१
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

शोधसार

१. शोधशीर्षक : बसाइँ उपन्यासको चलचित्रीकरण

२. शोधनिर्देशक : प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम

३. शोधार्थी : कृष्णप्रसाद डुम्रे

४. सम्पर्क नम्बर : ४३७६१९६/९८०३२०३५१३

५. शोधप्रयोजन : त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत ।

६. शैक्षिक सत्र : वि. स. २०५९-०६१

७. क्याम्पस रोल नं. : १७१

८. परीक्षा सि. नं. : प्रथम वर्ष - २७५०
द्वितीय वर्ष - ५७६

'बसाइँ उपन्यासको चलचित्रीकरण' शीर्षकमा प्रस्तुत गरिएको यस शोधपत्रको बाह्य संरचनालाई व्यवस्थित एवम् सुगठित पार्नका लागि ६ वटा परिच्छेदहरुमा विभाजन गरिएको छ । ती परिच्छेदहरुलाई आवश्यकता अनुसार विभिन्न शीर्षक एवं उपशीर्षकहरुमा बाँडेर अध्ययन गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको पहिलो परिच्छेदमा शोधपरिचय दिइएको छ । शोधपरिचय अन्तर्गत शोधपत्रको शीर्षक, शोधकार्यको प्रयोजन, विषयपरिचय, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य र महत्व, शोधकार्यको सीमाङ्कन, शोधविधि, शोधपत्रको रुपरेखा जस्ता शीर्षकहरु प्रस्तुत गरी शोधकार्यको लागि सरल, सहज, सुगठित र व्यवस्थित पार्ने काम गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा चलचित्रको परिचय दिइएको छ । चलचित्र निर्माणका आवश्यक तत्वकाबारे विस्तृत चर्चा गरी मुख्य र सहायक रुपमा छुट्याइएको छ । लम्बाइ, आकार, विषय र उद्देश्य, स्वभाव र प्रवृति, वाद, विषयवस्तु र स्वरूपका आधारमा चलचित्रको प्रकार निर्धारण गर्ने जमर्को गरिएको छ । चलचित्रमा निर्देशकको महत्व र भूमिकाको बारे पनि छोटो चर्चा गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदमा 'बसाइँ' चलचित्रको सर्वेक्षण गरिएको छ । कथानक विकासका आधारमा क्रमिक रुपले विभिन्न पाँच मोडमा कथावस्तु प्रस्तुत गर्ने कार्य गरिएको छ ।

चौथौ परिच्छेदमा कथानक, चरित्रचित्रण, संवाद, विचार, दृश्यविधान, गीतसंङ्गीत, भाषा–शैली, सम्पादन, ध्वनि, बिम्ब र प्रतीक जस्ता चलचित्रका तत्वहरुका आधारमा चलचित्र 'बसाइँ' को व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । कथानकका विभिन्न चरण, उपकथाको सिर्जना, दृश्यविधान र अभिनयका प्रकारको पनि चर्चा गरिएको छ ।

पाँचौ परिच्छेदमा 'बसाइँ' उपन्यास र चलचित्रका बीच तुलनात्मक अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ । कथानकमा हटाइएका, थपिएका र परिवर्तन गरिएका घटनाहरु समावेश गरिएका छन् भने अन्य

चलचित्रका तत्वका रुपमा पनि यी दुईबीच तुलनाको प्रयास गरिएको छ । यसै परिच्छेदमा 'बसाइँ' चलचित्रलाई सामाजिक चलचित्रको रुपमा उभ्याइएको छ चलचित्रको विशेषता वा राम्रा पक्षलाई देखाउदै केही कमजोरी पक्षलाई पनि केलाउने कार्य गरिएको छ साथै चलचित्रसंग सम्बन्धित व्यक्ति र संस्थाको नाम 'चलचित्र निर्माणमा संलग्नता' शीर्षकमा समावेश गरिएको छ ।

अनि छैठौं परिच्छेदमा सम्पूर्ण अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षलाई उपसंहारका रुपमा प्रस्तुत गर्ने कार्य गरिएको छ । यहाँ विधागत स्वरूप र तुलनात्मक अध्ययनबाट देखापरेका निष्कर्ष र केही अपवादबाहेक आफ्ना छुट्टै वैशिष्ट्यहरुका कारणले गर्दा 'बसाइँ' चलचित्रलाई नेपाली चलचित्रकै एउटा कलात्मक र राम्रो चलचित्रको रूपमा चिनाउने कार्य गरेको छ ।

विषयसूची

पहिलो परिच्छेदः शोधपत्रको परिचय		**१-३**
१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधकार्यका प्रयोजन	१
१.३	विषयपरिचय	१
१.४	समस्याकथन	१
१.५	शोधकार्यको उद्देश्यहरु	१
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७	शोधकार्यको औचित्य र महत्व	२
१.८	शोधकार्यको सीमाङ्कन	२
१.९	शोधविधि	३
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	३
दोस्रो परिच्छेदः चलचित्र सिद्धान्त र चलचित्रीकरण		**४-३०**
२.१	चलचित्रको परिचय	४
२.२.	चलचित्रका तत्व	७
२.२.१	कथानक	८
२.२.२	पटकथा	१०
२.२.३	चरित्रचित्रण	११
२.२.४	संवाद	११
२.२.५	विचार	१२
२.२.६	दृश्यविधान	१२
२.२.७	गीत, सङ्गीत र नृत्य	१४
२.२.८	भाषा-शैली	१५
२.२.९	ध्वनि	१६
२.२.१०	बिम्ब र प्रतीक	१७
२.३	चलचित्रका प्रकार	१८
२.३.१	लम्बाइको आधारमा	१९
२.३.२	आकारका आधारमा	१९
२.३.३	विषय र उद्देश्यका आधारमा	२०
२.३.४	स्वभाव र प्रवृत्तिका आधारमा	२१
२.३.५	वादका आधारमा	२१
२.३.६	विषयवस्तुका आधारमा	२२
२.३.७	स्वरूपका आधारमा	२४
२.४	चलचित्रीकरणको परिचय	२६
२.५	चलचित्रमा सम्पादन	२७
२.६	चलचित्रमा निर्देशक	२८
तेस्रो परिच्छेद : चलचित्र बसाइँको पटकथाको विवरण		**३१-४४**
३.१	पहिलो मोड	३१

३.२ दोस्रो मोड ३३
३.३ तेस्रो मोड ३८
३.४ चौथो मोड ३८
३.५ पाचौं मोड ४४
चौथो परिच्छेद : चलचित्र 'बसाइँ' को विश्लेषण ४५-६४
४.१ चलचित्र 'बसाइँ' मा कथानक ४५
४.१.१ कथानकको विकास ४५
४.१.२ उपकथाको सिर्जना ४८
४.२ चलचित्र 'बसाइँ' मा चरित्रचित्रण ४९
४.२.१ मुख्य पात्र ५०
४.२.२ सहायक पात्र ५२
४.२.३ गौण पात्र ५४
४.३ चलचित्र 'बसाइँ' मा संवाद ५५
४.४ चलचित्र 'बसाइँ' मा दृश्यविधान ५७
४.४.१ परिवेश ५८
४.४.२ शृङ्गार र वेषभूषा ५८
४.४.३ अभिनय ५९
४.४.४ प्रकाश ५९
४.५ चलचित्र बसाइँमा गीत,सङ्गीत र नृत्य ५९
४.६ चलचित्र बसाइँमा भाषा-शैली ६१
४.७ चलचित्र बसाइँमा विचार ६२
४.८ चलचित्र बसाइँमा ध्वनि ६३
४.९ चलचित्र बसाइँमा बिम्ब र प्रतीक ६३

पाचौं परिच्छेदः 'बसाइँ' उपन्यास र चलचित्रका बीच तुलनात्मक अध्ययन ६५-७८
५.१ कथानक ६५
५.१.१ हटाइएका घटना ६५
५.१.२ थपिएका घटना ६६
५.१.३ परिवर्तित घटना ६७
५.२ चरित्रचित्रण ७०
५.३ संवाद ७१
५.४ दृश्यविधान ७२
५.४.१ परिवेश ७२
५.४.२ शृङ्गार र वेशभूषा ७२
५.४.३ अभिनय ७३
५.४.४ प्रकाश ७३
५.५ गीत, सङ्गीत र नृत्य ७३
५.६ विचार ७४
५.७ ध्वनि ७४
५.८ द्वन्द्व ७४
५.९ बिम्ब र प्रतीक ७४
५.१० 'बसाइँ' चलचित्रमा सामाजिकता ७५

५.११ 'बसाइँ' चलचित्रका प्राप्ति र सीमा ७६

छैठौँ परिच्छेद : उपसंहार **७९-८१**
६.१ निष्कर्ष ७९
सन्दर्भग्रन्थसूची
परिशिष्ट खण्ड ८२